

PRZEMYSŁAW PAWEŁ GRZYBOWSKI

Prekursorki i pionierki edukacji równościowej, antydiskryminacyjnej i międzykulturowej. Przyczynek do genezy pedagogiki międzykulturowej

Streszczenie: Autor przedstawia jeden z wątków genezy edukacji międzykulturowej, antydyskryminacyjnej i równościowej oraz akademickiej refleksji na ich temat, z perspektywy historii osobistych. Wychodzi z założenia, że współczesna edukacja międzykulturowa i pedagogika międzykulturowa są zakorzenione w osobistych historiach wielu osób, które były prześladowane z powodu odmienności kulturowej, ograniczono ich prawa w sferze publicznej, między innymi prawo do edukacji. W związku z tym podjęły one działania w sferze publicznej na rzecz równouprawnienia osób wywodzących się ze środowisk różnorodnych kulturowo. W artykule zostały przedstawione w układzie chronologicznym biogramy najważniejszych prekursorów i pionierów edukacji międzykulturowej oraz pedagogiki międzykulturowej.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, edukacja wielokulturowa, edukacja równościowa, edukacja antydyskryminacyjna, pedagogika międzykulturowa

W podręcznikach do edukacji międzykulturowej oraz opracowaniach (popularno)naukowych, które bywają wykorzystywane podczas zajęć dydaktycznych, geneza edukacji wielokulturowej i międzykulturowej przedstawiana jest najczęściej w kontekście instytucjonalnym. Korzenie obu współczesnych modeli edukacji łączone są tam z procesami migracji, szczególnie zaś z kłopotami migrantów i ich dzieci w systemach oświaty krajów przyjmujących. Dominującymi wątkami są napięcia i konflikty kultur, ujmowane m.in. przez pryzmat różnic języka, religii i obyczajów wiodących do trudności w komunikacji i relacjach społecznych.

Tymczasem można podjąć próbę ustalenia genezy edukacji międzykulturowej, antydyskryminacyjnej i równościowej oraz akademickiej refleksji na ich temat, także z perspektywy historii osobistych. Jestem przekonany o znaczeniu każdej takiej historii dla praktyki edukacyjnej i nawiązujących do niej

dyscyplin naukowych. Analizując odniesienia do historii edukacji/pedagogiki międzykulturowej, zauważyłem, że wśród przeważających wątków instytucjonalnych dotyczących drugiej połowy XX wieku niejako zostały zagubione sylwetki demiurgów edukacji, których działalność w środowiskach pełnych różnic postrzegano jako kontrowersyjną czy alternatywną. Zakładam, że opracowanie i/lub przypomnienie biografów poszczególnych osób oraz wskazanie opracowań na ich temat pozwoli wzbogacić historiografię pedagogiki międzykulturowej i zachować pamięć, a wielu przypadkach przywrócić z niebytu w dyskursie akademickim „stare mistrzynie i starych mistrzów”.

Przyjmuję tezę Teresy Hejnickiej-Bezwińskiej (2003, ss. 204–215) o ewolucyjnym przechodzeniu od pedagogii do pedagogiki, to jest od działań praktycznych do refleksji akademickiej. Współczesna edukacja i pedagogika międzykulturowa są zakorzenione w osobistych historiach wielu osób, zwykle prześladowanych z powodu odmienności kulturowej, które należąc do mniejszości etnicznych doświadczyły dyskryminacji jako Inni i Obcy oraz ograniczania ich praw w sferze publicznej – także prawa do edukacji. O ile powszechnie znane są wątki z życia polityków oraz innych osób obecnych w podręcznikach historii, to na opracowanie wciąż czekają biografy dziś często zapomnianych działaczek i działaczy oświatowych, znanych tylko w wąskich kręgach¹.

Celem artykułu jest przedstawienie rezultatów kwerendy źródeł wtórnych w poszukiwaniu genezy przyznawania prawa do edukacji każdemu bez względu na płeć, rasę, pochodzenie społeczne, status majątkowy, przynależność etniczną itp. oraz praktyki edukacji w środowiskach zróżnicowanych kulturowo.

Pierwszy etap kwerendy, którą przeprowadziłem, polegał na przeglądzie źródeł dotyczących praw człowieka, tolerancji, równouprawnienia mniejszości w sferze publicznej, celem znalezienia nazwisk osób wskazywanych jako prekursorzy idei równościowych i antydyskryminacyjnych. Następnie wybrałem osoby, które realizowały swoje ideały, ucząc w szkołach różnego stopnia, publikując i organizując akcje edukacyjne w sferze publicznej. Projekt badawczy zwięździło poszukiwanie opracowań biograficznych (w miarę możliwości akademickich) dotyczących wybranych osób.

W trakcie kwerendy zorientowałem się, że idee oraz oparte na nich pedagogie uwzględniające treści związane z tolerancją i integracją społeczno-kulturową, zachęcające do dialogu ponad różnicami, realizowały przede

---

¹ Przykładem takiego opracowania jest: Marszałek, K. 2018. *Harcerska lista (nie) obecności. Analiza polskiej bibliografii harcerstwa za lata 1989–2017*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

wszystkim kobiety – stąd tytuł niniejszego artykułu. Zakładały one i prowadziły szkoły, organizowały publiczne odczyty i debaty, pisały książki, artykuły i odezwy – m.in. działając w ruchach wspólnot religijnych, abolicjonistów, sufrażystek i feministek pierwszej fali. Ich aktywność była zwykle lokalna, środowiskowa, a dokonujące się dzięki niej przemiany społeczne miały charakter miejscowy, wręcz punktowy, i dopiero później wraz z innymi przyczyniły się do ukształtowania uwzględniającego ideę międzykulturowości trendu zmian języka, systemu oświaty i obszaru refleksji akademickiej. Oczywiście wymieniam tylko wybrane osoby zarówno z historii powszechnej, jak i historii Polski. Moja wypowiedź ma charakter przyczynkarski, stanowiąc drobny element szerszego projektu badawczego, który realizuję.

Poniżej w układzie chronologicznym wskazuję osoby, dzięki którym wysiłkowi, uporowi w dążeniu do celu i dokonaniom można współcześnie mówić, pisać i działać na rzecz edukacji międzykulturowej, antydyskryminacyjnej i równościowej na rozmaitych pograniczach kulturowych.

Od ideologii społecznej do pedagogii

Prekursorkami i głosicielkami idei tolerancji wobec Innych i Obcych, która legła u podstaw działalności społecznej i edukacyjnej, były **beginki** – członkinie działających od XII wieku zgromadzeń religijnych niezwiązanych z Kościołem. Nie dyskryminowały one wstępujących do zgromadzeń ze względu na pochodzenie społeczne i status materialny (co obowiązywało w klasztorach katolickich); dzieliły się wiedzą i umiejętnościami nie tylko we własnych zgromadzeniach, ale także ze społecznościami lokalnymi; zapewniały schronienie i edukację potrzebującym: sierotom, dzieciom z ubogich rodzin, chorym, starcom, prześladowanym przez Kościół innowiercom. Niektóre zgromadzenia sympatyzowały i współpracowały z **katarami (albigensami)**, którzy nie dyskryminowali kobiet i wyznawali tolerancję religijną w sferze publicznej (Burnham, 2008; Miller, 2014; Niel, 2010; Simons, 2001).

Chwilowa możliwość głoszenia wolności poglądów przez beginki, podobnie jak działalność katarów, spotkały się jednak z ostrą reakcją Kościoła. Idea tolerancji powróciła dopiero na fali Reformacji i Odrodzenia, przejawiając się w dziełach niektórych pisarzy. Na przykład **Andrzej Glaber z Kobylina (ok. 1500–1555)** lekarz, profesor Akademii Krakowskiej, domagał się prawa kobiet do kształcenia wyższego. **Erazm Otwinowski (1529–1614)**, wychowanek akademii ariańskiej w Rakowie, był zwolennikiem kształcenia kobiet na równi z mężczyznami. Fakt ten nie dziwi, ponieważ w środowisku polskich

arian dopuszczane było powierzanie kobietom funkcji nauczycielek w szkołach oraz stanowisk duszpasterskich. **Siostra Prakseida** z klasztoru dominikanek w Poznaniu natomiast około 1548 roku uciekła z klasztoru i przystała do braci czeskich, pragnąc założyć świecką szkołę dla dziewcząt (Wasylewski 1957, s. 134). Niestety nie udało mi się odnaleźć informacji o dalszych losach tej inicjatywy. Propagatorem idei równouprawnienia w dostępie do edukacji był także **Jan Amos Komeński (1592–1670)**.

Autorami najbardziej znanych publikacji powstałych w duchu Oświecenia, które można uznać za prekursorskie w dziedzinie edukacji międzykulturowej, byli działacze społeczni oraz pedagodzy będący zwolennikami edukacji demokratycznej i świeckiej, m.in. **Wolter (1694–1778)**, **Johan Heinrich Pestalozzi (1746–1827)** oraz jego uczeń **Denizard Hyppolyte Léon Rivail (1804–1869)** – nauczyciel, twórca teorii społecznej spirytyzmu zakładającej m.in. równość ludzi bez względu na pochodzenie, rasę, status społeczny itp., która zainspirowała m.in. abolicjonistów (Grzybowski, 1999, ss. 5–12). Idee szkoły dostępnej dla wszystkich bez względu na pochodzenie rozwijał także **Friedrich Adolf Wilhelm Diesterweg (1790–1866)**. **Caryca Rosji Katarzyna II Wielka (1729–1796)** zainicjowała proces równouprawnienia kobiet w rosyjskim środowisku naukowym. Dyrektorką Akademii Nauk mianowała księżnę Katarzynę Woroncową-Daszkową (1743–1810), co było pierwszym takim przypadkiem w świecie. Założyła i otaczała opieką Instytut Szlachetnie Urodzonych Panien w Smolnym, w którym mogły się kształcić dziewczęta z różnych klas społecznych (Massie, 2012).

Nicolas de Condorcet (1743–1794) propagował ideę praw człowieka, równouprawnienia kobiet, wszystkich ras i mniejszości etnicznych. Nawiązując m.in. do jego idei, **członkowie utworzonej w 1773 roku w Królestwie Polskim Komisji Edukacji Narodowej**, wspierani przez literatów i publicystów, jako pierwsi w świecie postulowali utworzenie szkół dla kobiet i realizację szerokiego programu edukacji kobiet z elementami wychowania narodowego, patriotycznego i obywatelskiego (Wawrzykowska-Wierciochowa, 1963, ss. 106–108).

W późniejszym okresie **John Stuart Mill (1806–1873)** domagał się prawa kobiet do samostanowienia. **William Gladstone (1809–1898)** propagował tolerancję religijną i równouprawnienie ateistów w sferze publicznej. Należy wymienić również twórcę międzynarodowego języka esperanto **Ludwika Zamenhofa (1859–1917)**, autora doktryny homaranizmu, zakładającej równość wszystkich ludzi bez względu na pochodzenie i status społeczny (Grzybowski, 2004, ss. 319–332).

Na szczegółowe przedstawienie w kontekście genezy edukacji międzykulturowej zasługują jednak kobiety, które osobiście aktywnie angażowały się w praktykę edukacyjną, opierając ją na autorskich pedagogiach. Oto ich biografy.

Olympe de Gouges (1748–1793) – pisarka, działaczka społeczna. Opo-wiadała się za zniesieniem niewolnictwa, propagowała wolność i równość wszystkich bez względu na rasę, pochodzenie i płeć. W 1791 roku ogłosiła manifest „Deklaracja praw kobiety i obywatelki”, w którym domagała się m.in. prawa kobiet do edukacji i uczestnictwa w życiu publicznym na równi z mężczyznami. Uważana za jedną prekursorok ruchu feministycznego (Blanc, 2003; Mousset, 2003).

Mary Wollstonecraft (1759–1797) – pisarka, nauczycielka, prekursorka feminizmu. Propagowała ideę równouprawnienia kobiet i mężczyzn, biorąc czynny udział w publicznych debatach o społecznej roli i edukacji kobiet, a także o rozwoju nauki, gospodarki, społeczeństwa itp. (Lyndall, 2005). Uważała, że czynnikiem, który mógłby się przyczynić do zrównania praw i statusów społecznych kobiet i mężczyzn, mogłoby być cywilne i obywatelskie równouprawnienie oraz powszechna, koedukacyjna oświata w szkołach publicznych dla dzieci i młodzieży z różnych stanów. Jej córka – **Mary Shelley (1797–1851)** – była autorką popularnej powieści „Frankenstein” (2013) o społecznych następstwach Obcości.

Dorothea Lynde Dix (1802–1887) – reformatorka społeczna, która w 1821 roku założyła szkołę dla dziewcząt w Bostonie, a w 1841 szkółkę niedzielną w więzieniu East Cambridge. Odwiedziwszy więzienia stanowe, w których przebywali także chorzy psychicznie, rozpoczęła kampanię publiczną, domagając się praw publicznych dla chorych, cierpiących i umierających. Dzięki jej działaniom edukacyjnym i naciskom na decydentów zaczęto budować szpitale psychiatryczne, a systemy opieki nad chorymi umysłowo uległy poprawie zarówno w USA, jak i w Europie (Brown, 1998; Dix i Lightner, 1999).

Harriet Beecher Stowe (1811–1896) – nauczycielka, pisarka, publicystka. W 1852 roku opublikowała powieść „Chata wuja Toma” (2011) o losach murzyńskiego niewolnika Toma, która stała się najpopularniejszą amerykańską powieścią (w ciągu roku sprzedano 300 tys. egzemplarzy) i przyczyniła się do wzmożenia nastrojów abolicjonistycznych. Atakowana i oskarżana o kłamstwa, rok później opublikowała „Klucz do Chaty wuja Toma” (1853) z dokumentami i świadectwami prześladowania niewolników. Udzielała się publicznie, propagując także równouprawnienie kobiet (Hedrick, 1994).

Eleonora Ziemięcka (1819–1869) – pisarka, filozofka, określana jako „kobieta w todze filozofa”. Uważna za pierwszą Polkę, która mimo oporu środowiska ukończyła studia wyższe. Na łamach „Tygodnika Polskiego” domagała się równouprawnienia kobiet w edukacji. Jako pierwsza stwierdziła w rozprawie pedagogicznej, że kobieta jest człowiekiem i ma prawo do wielostronnego wykształcenia. Pracowała nad programem edukacji dla kobiet, lecz słabe zdrowie i przedwczesna śmierć uniemożliwiły jej pełną realizację tego zamierzenia (Błachnio, 1997).

Narcyza Żmichowska (1819–1876) – powieściopisarka, poetka, tłumaczka, wychowawczyni, autorka rozpraw pedagogicznych. Zajmowała się działalnością publiczną w duchu demokratyczno-patriotycznym. Była autorką nazwy „entuzjastki” oraz liderką polskiego ruchu społecznego kobiet na rzecz pracy społecznej, oświatowej, literackiej, polepszania doli ludu. Domagała się równouprawnienia kobiet m.in. w dostępie do edukacji i praw publicznych. Podobnie jak 21 innych entuzjastek, współpracowała m.in. z „Pierwiosnikiem” – pierwszym polskim kobiecym pismem literackim (Stępień, 1968; Winklowska, 2004).

Anastazja Julianna z Jełowickich Dzieduszycka (1842–1890) – nauczycielka, pisarka, działająca na rzecz dostępu kobiet do edukacji, zwłaszcza średniej i uniwersyteckiej. Była zwolenniczką stworzenia dziewczętom warunków do kształcenia się oraz podejmowania pracy w zawodach dotychczas uważanych wyłącznie za męskie. Podkreślała znaczenie pracy nauczycielek ludowych oraz możliwości utrzymywania się kobiet ze swej pracy, spełniania marzeń i aktywnej samorealizacji w różnych dziedzinach (Falkowska, 2014, ss. 32–38).

Jane Addams (1860–1935) – socjolożka, pracownica socjalna, reformatorka społeczna, pacyfistka, feministka, uhonorowana Pokojową Nagrodą Nobla. Propagowała idee opieki społecznej i zakładała domy opieki w Ameryce Północnej. Działaczka organizacji kształcenia dla dorosłych zbyt ubogich, by kształcić się w odpłatnych instytucjach oświatowych. Podróżowała z otwartymi wykładami po USA, występując przeważnie w kampusach szkolnych w obronie praw kobiet, mniejszości rasowych i imigrantów (Knight, 2005; Webber, 2000).

Ida Bell Wells-Barnett (1862–1931) – była niewolnica, nauczycielka, dziennikarka, działaczka społeczna na rzecz równouprawnienia kobiet wywodzących się z mniejszości rasowych (zwłaszcza Afroamerykanów). Publikowała w czasopismach murzyńskich wydawców, krytykując m.in. segregację rasową, przemoc na tle rasowym, złe warunki panujące w szkołach dla czar-

noskórych dzieci. Wygłaszała odczyty i zakładała kluby dla czarnoskórych kobiet – m.in. Klub Sufrażystek, prawdopodobnie pierwszą tego rodzaju organizację dla Afroamerykanek. Wspólnie z Jane Addams zablokowała projekt utworzenia w Chicago oddzielnych szkół dla białych i czarnych (Bay, 2009; Fridan i Fridan, 2000).

Jadwiga Szczawińska-Dawidowa (1864–1910) – polska nauczycielka, działaczka oświatowa, publicystka. W 1885 roku zorganizowała w Warszawie tzw. Latający Uniwersytet będący nieformalną tajną szkołą wyższą dla kobiet (w 1906 roku przekształconą w jawne Towarzystwo Kursów Naukowych). Propagowała oświatę w środowisku wiejskim, zakładając Koła Gospodyń Wiejskich. Wraz z mężem **Janem Stanisławem Dawidem (1859–1914)** – pedagogiem, jednym z wykładowców Latającego Uniwersytetu, redagowała „Przegląd Pedagogiczny” i „Przegląd Społeczny” (Jedlewski, 1956, ss. 364–318; Muszczyńska, 2017, ss. 83–97).

Kazimiera Bujwidowa (1867–1932) – działaczka społeczna, feministka. Zorganizowała masową akcję propagandową na rzecz dopuszczenia kobiet do studiów uniwersyteckich. To przede wszystkim dzięki jej staraniom doszło do otwarcia dla kobiet uniwersytetów galicyjskich. Zainicjowała działalność Towarzystwa Szkoły Gimnazjalnej Żeńskiej – pierwszego na ziemiach polskich gimnazjum żeńskiego. We wszelkich przedsięwzięciach wspierał ją podzielający jej poglądy mąż **Odo Bujwid (1857–1942)** – bakteriolog, immunolog, esperantysta, wykładowca Latającego Uniwersytetu i Uniwersytetu Jagiellońskiego (Dormus, 2002).

Helena Żelewska (1869–1937) – nauczycielka, polonijna działaczka społeczna w Wolnym Mieście Gdańsku. Była współzałożycielką Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej, w którym dbała o wyrównywanie szans pochodzącej z byłych zaborów młodzieży mówiącej różnymi gwarami i w różnym stopniu znającej język polski. Elementami jej działalności na rzecz równouprawnienia kobiet było m.in. założenie Towarzystwa Młodzieży Żeńskiej im. Św. Jadwigi oraz Polskiej Misji Dworcowej w Gdańsku. Organizowała publiczne odczyty, kursy zawodowe i doszkalające, wycieczki przyrodnicze dla kobiet (Borowiak, Ikonnikow i Sadowska 2015, ss. 10–11).

Mary McLeod Bethune (1875–1955) – nauczycielka propagująca równouprawnienie kobiet, objęcie systemowym kształceniem oraz poprawę jakości oświaty Afroamerykanów (Greenfield, 1977). Działała w federacjach kobiet kolorowych mniejszości, a w 1924 roku została przewodniczącą Narodowego Związku Kobiet Kolorowych, piastując najwyższe stanowisko, jakie wówczas mogła osiągnąć Murzynka. Założona przez nią i prowadzona

Szkoła Zawodowa dla Murzyńskich Dziewcząt w Daytona na Florydzie była dotowana przez filantropkę i działaczkę społeczną na rzecz równouprawnienia Afroamerykanów Sarę Breedlove znaną jako **Madame C.J. Walker (1867–1919)** (Bundles, 2001).

Zitkála-Šá (1876–1938) – Indianka z plemienia Yankton Dakota Sioux, znana także jako Gertrude Simmons Bonnin, nauczycielka, pisarka, tłumaczka, kompozytorka. Działała na rzecz równouprawnienia Indian, propagując ich kulturę (m.in. doprowadziła do wystawienia pierwszej w świecie opery indiańskiej „Taniec Słońca”). Współpracowała z instytucjami rządowymi w sprawach związanych z oświatą mniejszości etnicznych USA. Wraz z dakockim pisarzem **Charlesem Eastmanem (1858–1939)** działała w Towarzystwie Indian Amerykańskich, domagając się dwujęzycznej edukacji dzieci indiańskich (Capaldi, 2011; Lewandowski, 2016).

Jessie Redmon Fauset (1882–1961) – nauczycielka, pisarka, dziennikarka, zaliczana do grona najbardziej znaczących twórców okresu tzw. Odrodzenia Harlemu. Działała na rzecz równouprawnienia kultury afroamerykańskiej w sferze publicznej, promując utwory młodych murzyńskich literatów. Propagowała ideę równouprawnienia afroamerykańskich kobiet. Honorowała członkini prestiżowego akademickiego stowarzyszenia kobiet „Delta Sigma Theta”, jako osoba, której działalność i dzieła pomogły w życiu innym (Arthur, 1978; Wedin, 1981).

Sara Schenirer (1883–1935) – nauczycielka, działaczka społeczna m.in. w ramach ruchu odrodzenia religijnego żydowskich kobiet. W 1917 roku założyła w Krakowie pierwszą w świecie żydowską szkołę ortodoksyjną dla dziewcząt Bejs Jaakow. Dzięki popularności idei szkoły tylko w ciągu 10 lat od jej założenia w Polsce i za granicą powstało ponad 300 filii. W 1927 roku założyła seminarium kształcące nauczycielki dla żeńskich szkół (Fabijańczuk, 2009, s. 112).

Gabriela Mistral (1889–1957) – właściwie Lucilla Godoy y Alcayagi, nauczycielka, poetka, twórczyni nurtu modernistycznego w poezji chilijskiej, pedagogożka, dyplomatka, pierwsza laureatka literackiej Nagrody Nobla z Ameryki Południowej. W wieku 15 lat została wiejską nauczycielką, a następnie przeszła wszystkie stopnie w zawodzie pedagoga, w 1923 roku, osiągając profesurę uniwersytetu. Prowadziła działalność publiczną na rzecz równouprawnienia dzieci, kobiet, ubogich, Indian oraz krajów Ameryki Łacińskiej (Agosin i Garafulich-Grabois, 2015).

O ile w przypadku wymienionych osób można mówić o **prekursorstwie idei i pionierstwie praktyki edukacji w środowiskach zróżnicowanych**

kulturowo, to wskazaną poniżej niewątpliwie można określić także jako **pionierkę pedagogiki międzykulturowej**.

Pionierka pedagogiki międzykulturowej

Rachel Davis DuBois (1892–1993) – amerykańska nauczycielka, edukatorka, działaczka społeczna, aktywistka na rzecz praw człowieka i równouprawnienia mniejszości etnicznych. W 1924 roku została nauczycielką w Woodbury High School w New Jersey i zaczęła zajmować się zjawiskiem wzbogacania kultury amerykańskiej przez mniejszości etniczne (DuBois, 1934, DuBois i Nelson, 1936). Popularna wśród uczniów, studentów i współpracowników, walczyła o pokój oraz równouprawnienie mniejszości rasowych i kobiet.

W 1930 roku przeniosła się do Kolegium Nauczycielskiego przy Uniwersytecie Columbia, zaś trzy lata później zaczęła wykładać także na Uniwersytecie Bostońskim oraz w renomowanym Kolegium Sary Lawrence, propagując idee edukacji międzykulturowej. Prowadziła zajęcia autorską metodą warsztatową w małych grupach, których uczestnicy opracowywali propozycje rozwiązania przy pomocy edukacji, problemów społecznych wynikających z różnorodności kulturowej (DuBois i Mew-Soong Li, 1971). To właśnie **podczas tych zajęć po raz pierwszy publicznie wykorzystano kategorię pojęciową „edukacja międzykulturowa”**. Celem lepszego upowszechnienia swych nowatorskich idei i praktyk R.D. DuBois nawiązała współpracę z rozgłośnią radiową CBS oraz **Johnem Studebakerem (1887–1989)**, w latach 1934–1948 komisarzem do spraw edukacji USA. Opracowali 26 półgodzinnych audycji poświęconych edukacji międzykulturowej.

Wypracowana przez R.D. DuBois metoda konwersacji grupowej wkrótce stała się praktyczną i modną formą spotkań środowisk zróżnicowanych kulturowo, wykorzystywaną nie tylko w szkolnictwie, ale także w publicznej edukacji pozasystemowej. Była autorką popularnych podręczników i poradników rozwiązywania konfliktów, prowadzenia zajęć w środowiskach charakteryzujących się różnorodnością rasową i kulturową oraz podręczników do edukacji międzykulturowej wykorzystywanych w szkołach nauczycielskich. Jej twórczość i działalność publiczna świadczą o możliwości i konieczności łączenia refleksji akademickiej z praktyką społeczną, o ile podejmowane przez akademików wątki mają się liczyć w sferze publicznej (DuBois, 1984; Mufti, 2018, s. 25–46).

* * *

Wymienione osoby to zaledwie nieliczna reprezentacja realizujących ideały edukacji antydyskryminacyjnej, równościowej i międzykulturowej. Ich poglądy i formy działania inspirują do dziś, o czym świadczą wskazane tu opracowania bio- i bibliograficzne.

Bibliografia

- Agosin, M. i Garafulich-Grabois, G. 2015. *From Chile to the world. 70 years of Gabriela Mistral's Nobel prize*. New York: Gabriela Mistral Foundation.
- Arthur, J. 1978. *Literary midwife. Jessie Redmon Fauset and the Harlem Renaissance*. Atlanta: Clark Atlanta University Press.
- Bay, M. 2009. *To tell the truth freely. The life of Ida B. Wells*. New York: Hill & Wang.
- Blanc, O. 2003. *Marie-Olympe de Gouges. Une humaniste à la fin du XVIIIe siècle*. Cahors: René Viénet.
- Błachnio, J.R. 1997. *Poglądy filozoficzne Eleonory Ziemięckiej na tle sporów ideowych połowy XIX wieku*. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Borowiak, B., Ikonnikow, D. i Sadowska, A. 2015. Gdańskie emancypantki. W: Furgał, E. red. *Szlaki kobiet. Przewodniczka po Polsce emancypantek*. Kraków: Fundacja Przestrzeń Kobiet, ss. 10–11.
- Brown, T.J. 1998. *Dorothea Dix. New England reformer*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bundles, A'L.P. 2001. *Oh her own ground. The life and times of Madam C.J.Walker*. New York: Simon and Schuster.
- Burnham, L.A. 2008. *So great a light, so great a smoke. The beguin heretics of Languedoc*. New York: Cornell University Press.
- Capaldi, G. 2011. *Red Bird Sings. The story of Zitkála-Šá, native american author, musician and activist*. Brookfield: Millbrook Press.
- Dix, D.L. i Lightner, D.L. 1999. *Asylum, prison, and poorhouse. The writings and reform work of Dorothea Dix in Illinois*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Dormus, K. 2002. *Kazimiera Bujwidowa 1867–1932. Życie i działalność społeczno-oświatowa*. Kraków: Secesja.

- DuBois, R.D. 1934. *A school and community project in developing sympathetic attitudes toward other races and nations*. Englewood – New York: The Service Bureau for Education in Human Relations.
- DuBois, R.D. 1984. *All This and Something More. Pioneering in intercultural education. An autobiography*. Bryn Mawr: Dorrance & Company Incorporated.
- DuBois, R.D. i Mew-Soong Li. 1971. *Reducing social tension and conflict through the Group Conversation Method*. New York: Association Press.
- DuBois, R.D. i Nelson, R. 1936. *Methods of achieving racial justice. Discussion outline for church, school and adult education groups*. New York: The Service Bureau for Education in Human Relations.
- Fabijańczyk, J. 2009. Matka Izraela. Sara Schenirer. W: Furgał, E. red. *Krakowski szlak kobiet. Przewodniczka po Krakowie emancypantek*. Kraków: Fundacja Przestrzeń Kobiet, s. 112.
- Falkowska, J. 2014. „Przeciw marzycielstwu”. *Działalność edukacyjna Anastazji z Jełowickich Dzieduszyckiej (1842–1890)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Fridan, D. i Fridan, J. 2000. *Ida B.Wells. Mother of the civil rights movement*. New York: Houghton Mifflin.
- Greenfield, E. 1977. *Mary McLeod Bethune*. New York: Harper Collins.
- Grzybowski P.P. 1999. Denizard Rivail – niezwykle uczeń Pestalozziego. *Biuletyn Historii Wychowania*. 1–2, ss. 5–12.
- Hedrick, J.D. 1994. *Harriet Beecher Stowe. A life*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Hejnicka-Bezwińska, T. 2003. Pedagogika pozytywistyczna. W: Kwieciński, Z. i Śliwerski, B. red. *Pedagogika – podręcznik akademicki*. Tom 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 204–215.
- Jedlewski, S. 1956. Jadwiga Szczawińska-Dawidowa, postępową działaczką oświatową przełomu XIX i XX wieku. *Studia do Dziejów Oświaty*. 3, ss. 364–368.
- Knight, L.W. 2005. *Citizen. Jane Addams and the struggle for democracy*. Chicago: University of Chicago.
- Lewandowski, T. 2016. *Red Bird, Red Power. The life and legacy of Zitkala-Sa*. Norman: University of Oklahoma.
- Lyndall, G. 2005. *Vindication: A life of Mary Wollstonecraft*. London: Virago.
- Marszałek, K. 2018. *Harcerska lista (nie)obecności. Analiza polskiej bibliografii harcerstwa za lata 1989–2017*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Massie, R. 2012. *Katarzyna Wielka. Portret kobiety*. Kraków: Znak.
- Miller, T.S. 2014. *The beguines of medieval Paris. Gender, patronage, and spiritual authority*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Mousset, S. 2003. *Olympe de Gouges et les droits de la femme*. Paris: Le Félin.
- Mufti, K. 2018. Revisiting Rachel Davis DuBois' childhood and young adulthood. Reflections on the linked lives of an intercultural education pioneer. *Quaker Studies*. 1, ss. 25–46.
- Muszczyńska, A. 2017. Nieodkryte karty z życia Jadwigi Szczawińskiej. *Biografistyka Pedagogiczna*. 1, ss. 83–97.
- Niel, F. 2010. *Albigois et Cathares*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Shelley, M. 2013. *Frankenstein czyli współczesny Prometeusz*. Czerwonak: Vesper.
- Simons, W. 2001. *Cities of ladies. Beguine communities in the medieval low countries, 1200–1565*. Philadelphia: University of Philadelphia.
- Stępień, M. 1968. *Narcyza Żmichowska*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Stowe, H.B. 1853. *A key to Uncle Tom's Cabin, presenting the original facts and documents upon which the story is founded together with corroborative statements verifying the truth of the work*. Boston – Cleveland – London: John P. Jewett & Co., Jewett, Proctor & Worthington, Low and Company.
- Stowe, H.B. 2011. *Chata wuja Toma*. Wrocław: Wydawnictwo Siedmioróg.
- Wasylewski, S. 1957. *Klasztor i kobieta. Studium z dziejów kultury polskiej w Średniowieczu*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Wawrzykowska-Wierciochowa, D. 1963. *Od prądki do astronautki. Z dziejów kobiety polskiej, jej pracy i osiągnięć*. Warszawa: Wydawnictwo Związkowe CRZZ.
- Webber, L.J. 2000. *Jane Addams. A biography*. Champaign: University of Illinois.
- Wedin, C. 1981. *Jessie Redmon Fauset, black american writer*. Troy: Whitston Publishing.
- Winklowska, B. 2004. *Narcyza Żmichowska i Wanda Żeleńska*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

The forerunners and pioneers of equalitarian, anti-discrimination and intercultural education. A contribution to the genesis of intercultural pedagogy

Abstract: The author presents one of the themes concerning the genesis of intercultural, anti-discrimination and equality education, and academic reflection on them from the perspective of personal history. He assumes that contemporary intercultural education and intercultural pedagogy are rooted in the personal stories of many people who were persecuted because of cultural differences and whose rights in the public sphere were restricted – including the right to education. Therefore, these people took actions in the public sphere for the benefit of equality of a culturally diverse milieu. In this article, in a chronological order, biograms of the most important precursors and pioneers of intercultural education and intercultural pedagogy were presented.

Keywords: intercultural education, multicultural education, equality education, anti-discrimination education, intercultural pedagogy

Translated by Jacek Malak